

O p o n e n t s k ý p o s u d o k

na habilitačnú prácu Mgr. Martina Vašša, PhD, **Bratislavská umelecká bohéma v rokoch 1920 – 1945**. Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. 455 strán

Objektom výskumu habilitačnej práce je téma, ktorej naša historiografia doteraz venovala veľmi malú alebo žiadnu pozornosť, hoci fenomén bohémstva predstavuje jeden zo zaujímavých a originálnych zjavov v kultúrnych dejinách slovenskej spoločnosti v prvej polovici dvadsiateho storočia. M. Vašš sa venuje problematike bohémstva v jeho rozličných vonkajších i vnútorných podobách a prejavoch, jednak v celoeurópskom kontexte, jednak -a predovšetkým - v rovine jeho špecifík v rámci spoločenskej klímy na Slovensku. Jej tradičný konzervatívny charakter je v habilitačnej práci prezentovaný hlavne strednými meštianskymi skupinami obyvateľstva v Bratislave, resp. v iných slovenských mestách. Autor túto vrstvu občanov zaraďuje pod pojem meštiactvo, čo chtiac-nechtiac vyznieva v kontexte celej práce pejoratívne alebo prinajmenšom zjednodušene. Vaššov habilitačný spis, uverejnený a obhajovaný vo forme samostatnej monografie, je z aspektu skúmanej témy priekopníckym, z čitateľského hľadiska príťažlivým počínom. Autor už vo svojich predchádzajúcich štúdiách robil kvalifikované sondy do poznávania tejto problematiky. V posudzovanej práci sa pokúsil o syntetizujúci pohľad na ňu. Rekonštruuje vznik, pôsobenie a význam bratislavskej umeleckej bohémy v rokoch 1920-1945 z pohľadu jej všeobecných črt, ako aj z aspektu individuálnych profilov jej jednotlivých príslušníkov. Pre čitateľa je to originálny a svojím spôsobom atraktívny pohľad. Pred historikom sa však vynárajú viaceré problémy a zatiaľ nevyjasnené otázky, ktoré habilitačná práca otvára a hľadá na ne odpovede.

Vaššov výskumný záber má interdisciplinárny charakter, stojací niekde na pomedzí histórie, dejín umenia a dejín literatúry. Okrajovo sa v ňom vyskytujú aj sociologické, etnologické, kultúrno-antropologické a čiastočne i psychologické prvky. Prekvapuje však, že autor ako profesionálny historik pri exploatácii a výbere odbornej literatúry, prameňov, a najmä pri samotnej interpretácii vlastnej témy, uprednostňuje kunsthistorické, resp. literárnohistorické kritériá pred pohľadom dejepisca, čo sa prejavilo aj v rozsahovej a obsahovej disproporcii jednotlivých kapitol. Pri historiografickom výskume kultúrnych dejín, vrátane špecifickej problematiky bohémstva, by sa malo vari viac akcentovať jeho zaradenie do dobového spoločenského a politického kontextu, než je to viditeľné v posudzovanej knihe .

Heuristická platforma habilitačnej práce je úctyhodne široká najmä z hľadiska využitia archívnych, resp. publikovaných prameňov, dobovej tlače, ako aj odbornej literatúry. Jej zoznam by sa dal ešte rozširovať o ďalšie prínosné vedecké práce. Treba však brať do úvahy, že selekcia a

použitie odbornej, popularizačnej, resp. memoárovej literatúry je vo výlučnej kompetencii autora a jeho výskumného zámeru. Ako sám správne konštatuje štátne archívy sú pre skúmanú tému dosť skúpe, no aj tak azda mohol trochu viac využiť ich niektoré fondy (napr. Policajné riaditeľstvo v Bratislave). Z archívnych prameňov sa najviac opiera o osobné fondy, jednak z Archívu výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, jednak z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice. Z oboch archívnych inštitúcií exploatoval predovšetkým tam uložené, dosiaľ nepublikované, teda verejnosti neznáme spomienky jednotlivých príslušníkov bratislavskej umeleckej bohémy, resp. iných umeleckých tvorcov, ako aj ich vzájomnú korešpondenciu v danom čase. Aj pri využívaní publikovaných prameňov sa M. Vašš opieral hlavne o početné memoárové práce, ktoré napísali viacerí poprední alebo menej dôležití či iba okrajoví príslušníci bratislavskej umeleckej bohémy. Čitateľ sa tu dozvie veľa zaujímavých vecí, detailov i kuriozít zo spoločenského, kultúrneho, súkromného i osobného života slovenských (nielen bratislavských) umelcov, ktoré by sa dali asi ťažko získať z nejakých iných zdrojov. Z tohto pohľadu vidím najväčší poznávací prínos habilitačného spisu. Zároveň však konštatujem, že autor pristupuje k publikovaným i k nepublikovaným memoárom, ktoré majú vysoko subjektívny charakter, trochu „otrocky“, takmer bez vnútornej kritiky a racionálneho komentovania tohto, pre historika dôležitého pramenného materiálu.

Málo kritický prístup k publikovaným i k neuverejneným spomienkam na viacerých miestach čiastočne stiera či skresľuje pravdivejší pohľad na jednotlivé postavy, na ich umelecké či ľudské profily, na ich neskoršie osobné osudy. Iba hmlisto je naznačená (okrem skupín ľavičiarov, resp. avantgardných nadrealistov) jasnejšia názorová orientácia členov bratislavskej umeleckej bohémy v širšom kontexte politického, a kultúrno-spoločenského života. Uvedomujem si však, že, historik musí byť pri takýchto hodnoteniach veľmi opatrný, aby neupadol do pokušenia zjednodušujúcich pohľadov. Môže si však klásť znepokojujúce otázky a hľadať aspoň hypotetické odpovede, prečo napríklad mnohí umelci vo svojom neskoršom živote popreli nimi samými proklamované a vo svojom privátnom živote prezentované základné princípy bohémstva, keď sa ich až príliš ľahko vzdávali v službách dvoch totalitných režimov, kde neraz vykonávali aj nedôstojnú nadprácu.

Vnútoraná štruktúra habilitačnej práce vychádza z chronologického i z tematického princípu, ktoré sa navzájom prelínajú, dopĺňajú. Pri takto zvolenom prístupe však dochádza k opakovaniu, čomu sa nedalo celkom vyhnúť. Napriek tomu sa domnievam, že pri starostlivejšej redakčnej úprave rukopisu knihy bolo možné trochu eliminovať až príliš časté opakovanie autorových konštatácií, komentárov a hodnotení, ako aj viacnásobné uvádzanie tých istých faktov, viac či menej dôležitých príhod, detailov a kuriozít spojených s umeleckým i osobným životom príslušníkov bratislavskej umeleckej bohémy. Práca pozostáva z troch kapitol, ktoré sú vnútorne členené na podkapitoly a menšie časti. Prvá, podľa môjho názoru najzaujímavejšia a najprínosnejšia kapitola má zovšeobecňujúci,

čiasťočne teoretický charakter. M. Vašš v nej najprv definuje a objasňuje vnútorný obsah pojmov bohémstvo, resp. dandyzmus, charakterizuje ich vonkajšie umelecké a spoločenské príčiny, prejavy a ciele. Pojem bohéma sa zrodil v umeleckých kruhoch vo Francúzsku v tridsiatych rokoch 19. storočia nielen ako prejav umeleckého nonkonformizmu, ale istým spôsobom aj ako životný štýl odmietajúci tradičné, hlavne konzervatívne názory súdobej spoločnosti. V nasledujúcich desaťročiach naberal nové podoby a špecifiká v jednotlivých európskych krajinách., Fenomén „klasického“ bohémstva prežíval v strednej Európe približne do polovice 20. storočia, kedy stráca svoj pôvodný zmysel a obsah, hoci jeho jednotlivé prejavy pretrvávajú v modifikovaných, resp. karikovaných podobách ďalej .

Jadrom prvej kapitoly a vlastne celej habilitačnej práce je rekonštrukcia fenoménu bohémstva, jeho vzniku, pôsobenia v kultúrno spoločenských podmienkach Bratislavy a najmä jeho tunajších, v širšom zmysle celoslovenských zvláštností v rokoch 1920-1945. Autor však pod pojmom bratislavská umelecká bohéma sleduje len literátov a výtvarníkov. Uvedomuje si síce, že k umeleckej bohéme patrili aj divadelní či hudobní umelci, mnohí novinári a svojím, trochu výstredným spôsobom života aj niektorí vedeckí pracovníci.. Vaššov selektívny prístup treba rešpektovať, no ťažko sa možno stotožniť s jeho zdôvodnením. V úvode (s. 8) totiž argumentuje, že hudobníci, herci, operní speváci sú síce umelci, ale len na úrovni interpretov umeleckých diel a nie ich originálnymi tvorcami. Nevdojak tento svoj názor však sám vyvracia, keď mnohokrát cituje spomienky speváka Štefana Hozu alebo novinára Ema Bohúňa. Na niekoľkých miestach spomína aj originálnu postavu hudobného skladateľa a riaditeľa Slovenského národného divadla Oskara Nedbala, ktorý nevedno prečo vypadol z menného registra knihy. Na prekvapenie nie je tu ani jedna zmienka o osobe speváka Janka Blahu, ktorý bol nezanedbateľnou postavou bratislavskej umeleckej bohémy. Nie je tu spomenutá ani Blahova kniha spomienok Zo skalického rínku.

Z chronologického hľadiska M. Vašš sleduje osudy príslušníkov bratislavskej umeleckej bohémy v dvoch etapách. Prvou bolo obdobie predmníchovskej Československej republiky, kedy razantným poslovenčovaním Bratislavy mesto postupne preberá od Turčianskeho Svätého Martina úlohu centra kultúrneho, zvlášť umeleckého života na Slovenska. Tu sa začala spontánne vytvárať neformálna skupina umelcov, ktorí sa vedome či nevedome svojím spôsobom života a nekonformnými názormi hlásili k fenoménu bohémstva. Za jej zakladateľov autor považuje Tida J. Gašpara a Jána Hrušovského, ku ktorým postupne pribúdali Emil. B. Liukáč, Ján Smrek, Frico Motoška, Janko Alexy, Ivan Žabota a ďalší. V dvadsiatych rokoch skupina prežívala, napriek značným materiálnym, niekedy priam existenčným problémom svoje „zlaté roky“, najautentickejšie obdobie. Autor rekonštruje nielen špecifické miesto a úlohu bohémy v kultúrnom rozvoji Bratislavy, resp. Slovenska, ale cez individuálne osudy jej jednotlivých predstaviteľov aj jej celkové –raz podceňované, inokedy obdivované či až trochu legendarizované -

miesto v spoločnosti. V tejto súvislosti M. Vašš upozorňuje aj na nemnohých, viac či menej štedrých mecenášov, priaznivcov umenia z kruhov vtedajších politických, hospodárskych a spoločenských elít, resp. zo strany lepšie situovaných kolegov – umelcov. Prejavý mecenášstva sa rodili (okrem oficiálnych objednávok umeleckých diel či sprostredkovania finančných pôžičiek) hlavne v bratislavských viechach, kaviarňach, výletných hostincoch a nočných podnikoch.. Tamojšia atmosféra bola tiež dôležitou organizačnou i názorovou základňou pre formovanie umeleckej bohémy. M. Vašš toto prostredie dôveryhodne opisuje a približuje, vrátane zaujímavých detailov, kuriózných príhod, vzájomných slovných prekáračiek i vážnych, sporov, no hlavne diskusií o umení. Zároveň upozorňuje, že toto prostredie sa stalo pre mnohých umelcov akýmsi náhradným domovom, kde sa dalo nielen písať, kresliť, redigovať, ale tu sa mohli lacno alebo aj na dlh prestravovať, čítať dennú tlač a časopisy a niekedy aj nachádzať azyl pred nepriazňou počasia. Okrem toho tu bola príležitosť získať skromné objednávky na svoje diela.

Obdobie prvej Slovenskej republiky prinieslo čiastočné zmeny v zložení a živote bratislavskej umeleckej bohémy a akoby už signalizovalo jej budúci zánik. Súviselo to s vtedajšou politickou situáciou, ako aj s faktom, že viacerí príslušníci bohémy sa dali do služieb totalitného režimu, tak, ako ich po roku 1948 nasledovali iní umelci. Možno, že tu sa mal M. Vašš pokúsiť hlbšie analyzovať príčiny daného javu a neuspokojiť sa iba s vysvetlením, ktoré podávajú jednotliví aktéri udalostí vo svojich spomienkach. Prekvapuje, že v práci nie je ani jedna zmienka o národnosocialistickom Lomnickom manifest z augusta 1940. Na príprave a priebehu, celej tejto akcie sa totiž výrazne podieľali viacerí významní príslušníci medzivojnovnej bohémy na čele s T. J. Gašparom.

Druhá a tretia kapitola svojim rozsahom zaberajú tri štvrtiny celej knihy. Je v nich tridsaťjeden umeleckých a osobných portrétov výtvarníkov a spisovateľov, ktorých M. Vašš zaraďuje ku kmeňovým alebo okrajovým príslušníkom bratislavskej umeleckej bohémy. Treba rešpektovať jeho výber, hoci niektoré, do zoznamu zaradené osobnosti nemali základné črty bohémstva, ako ich autor charakterizuje v prvej kapitole. Na druhej strane medzi portrétmi chýbajú napríklad postavy Ľuda Ondrejova či Valentína Beniaka. Jednotlivé portréty obsahujú viac kunsthistorické, resp. literárnohistorické opisy života a tvorby umelcov, než hlbší ponor do problematiky ich kultúrno-spoločenských aktivít a hľadání príčin ich bohémskeho, postbohémskeho i nebohémskeho konania. Obe kapitoly sú však čitateľsky zaujímavé, v mnohých detailoch objavné. Opäť v nich však rušivo pôsobí mnohonásobné, neraz doslovné opakovanie jednotlivých príhod, udalostí, kuriozít a detailov. Zdá sa, že konečná verzia rukopisu sa asi „šila horúcou ihlou“. Prejavuje sa to aj v niektorých navzájom si protirečiacich tvrdeniach, resp. v drobných nepresnostiach. (napríklad Ilju Erenburga nemožno považovať za exilového sovietskeho spisovateľa).

Z á v e r: Vo svojom oponentskom posudku som poukázal na viaceré problémy habilitačnej práce, čo však neznižuje jej odborný prínos. Navyše, svoje pripomienky nepovažujem za všeobecne platné,

nekorigovateľné. Chápem ich ako možné podnety pre odbornú diskusiu, resp. pre ďalšie alternatívy výskumu daného problému. Napriek kritickým poznámkam považujem habilitačnú prácu Mgr. . Martina Vašša, PhD za vedecky prínosnú, lebo pozitívnym smerom posúva naše vedomosti o jednej zaujímavej, no málo známej stránke kultúrnych a spoločenských dejín na Slovensku v prvej polovici 20. storočia.

Odporúčam aby po habilitačnom konaní bola jej autorovi udelená hodnosť docenta.

Bratislava 1. septembra 2017

PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

Historický ústav SAV